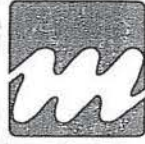

Sayı: 2

Yıl: 1986

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK LÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

İstanbul - 1987

ŞEYYAD HAMZA HAKKINDA YENİ BİLGİLER-I(*)

METİN AKAR ** °

Bilindiği gibi, Şeyyad Hamza'yı ilim âlemine yeniden tanıtan Fuad Köprülü olmuştur. **Türk Yurdu**'nda çıkan meşhur makalesinde¹ hülâsa olarak şunları söylemişti: "Şeyyad Hamza, hicrî yedinci asırda yetişmiş, mesleğini halk arasında neşr ve tâlime uğraşan sôfi halk şâiridir. Bâtınî mezhebe sâhip babalardan biridir. Hicrî 918'de tertip edilen Câmîü'n-Nezâir'de şiiri bulunduğuna göre, eserleri ve hâtırası kısmen onuncu asra kadar yaşamıştır. Aruz vezninden ziyâde hece vezni ve halk lisanıyla tasavvufi-ahlâkî manzumeler, ilâhîler yazdığı muhakkaktır, fakat eserleri kaybolmuş olmalıdır. Yunus Emre'nin mânevî şahsiyetinin teşekkülünde şüphesiz medhaldârdır. Yedinci asır Anadolu şâirleri arasında, mutasavvıf halk şâiri olmak itibarıyla bilhassa edebiyat tarihimiz bakımından hiç ihmâl edilmeyecek bir mevkie sâhiptir. İstanbul ve Anadolu Kütüphânelerinde onun sâir bâzı manzumeleri daha ele geçebilir".

Bu bilgilerin mezhep, meşrep ve edebî şahsiyetle alâkalı olanlarının pek çoğu, bulunan yeni şiirler ve bunların tahlili ile zaman içinde değişmiş, ancak Köprülü'nün şâirin yaşadığı asır hakkındaki tahmîni tartışılmadan doğru olarak kabul edilmiş; bu inanç günümüze kadar tekrarlanmıştır².

* 1983-1984 yıllarında İstanbul'da yapılan V'inci ve VI'ncı Millî Türkoloji Kongrelerinde sunulan iki tebliğin geliştirilmiş şeklidir.

** Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim üyesi.

¹ Fuad Köprülü, *Anatolische Dichter in der Seldschukenzeit*, I, Şeyyad Hamza, Körösi Csoma-Archivum, I, 3, Budapest, 1922, s. 183-189 (Türkçesi: *Selçukîler Devrinde Anadolu Şairleri*, I, İstanbul 1340/1922, I. yıl, s. 27-34). Ayrıca bk. *Nasreddin Hoca*, Kanaat Mtb., İstanbul 1918, s. 9; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (2. basım) Ank. Üniv. Bas., Ankara 1966, s. 200, 201, 204, 256; *Türk Edebiyat Tarihi*, (2. basım), Yüksel Mtb., İstanbul 1980, s. 262-263; *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, Resimli Ay Mtb., İstanbul 1931, s. 15.

² Rıfık Melül Meriç, "Şeyyad Hamza'nın Kızına Ait Mezârtaşı", *Taşpınar Mecmuası*, S. 28, Afyon, 19 Şubat 1935, s. 60-63; Mecdud Mansuroğlu, "Anadolu Metinleri, XIII. asır, I, Şeyyad Hamza, *Türkiyat Mecmuası*, 1940-1942, VII-VIII, s. 95-104; "En Eski Anadolu Türkçesine Ait Bazı Metinler, Şeyyad Hamza", *İstanbul Dergisi* 1945, S. 39, s. 4 vd.; "(XIII. asır) Anadolu Türkçesi, Şeyyad Hamza'ya Ait Üç Manzume", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1964, C. I, S. 3-4, s. 180-195; "Anadolu Türkçesi (XIII. asır): Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesi İle Karşıık Bir

Köprülü'nün Şeyyad Hamza'nın yaşadığı asır hakkındaki görüşlerini ilk defa ve kısmen Necmeddin Halil Onan reddeder.. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'**nde neşredilen yazısında, esas itibariyle, Şeyyad Hamza'nın XIII'üncü asırda yaşadığını kabul etmekle birlikte, aynı yüzyılda yaşadığı farz edilen Hoca Dehhanî'den daha eski bir şâir olduğunu ileri sürer³. Bir diğer değişik görüş de Feridun Nafiz Uzluk'a âittir. Uzluk, şâirin XIV'üncü asır başlarında yaşadığını tahmin eder⁴, fakat delil göstermez.

Başta şuarâ tezkireleri olmak üzere, edebiyat tarihimizin eski kaynakları Şeyyad Hamza hakkında hiçbir bilgi vermediğinden, fiil ve isim kökleriyle eklerdeki vökallerin şekli konusunda ilmi-istatistikî çalışmalar da bulunmadığından, bugüne kadar yapılan yayınlarda Köprülü'nün tevsik edemediği kanâati aynen kabul ve tekrar edilmekte idi. Şeyyad Hamza'nın Millî Kütüphane'deki bir mecmuada bulunan ve ilim âlemine 26-30 Eylül 1983'de İstanbul'da yapılan V. Millî Türkoloji Kongresi'nde takdim ettiğimiz şiiri, onun yaşadığı asrı kesinlikle ortaya koyacak niteliktedir:

Manzumesi", *Türk Dili Belleten* Seri III/8, 9, 1946, s. 16-29; "Anadolu'da Türk dili ve Edebiyatının ilk Mahsulleri", *TDED*, C. I, S. 1, 1946, s. 19-17; Dehri Dilçin, Şeyyad Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, TDK Yayını, İstanbul 1946, 144 + 103 s.; Nihad Sami Banarlı, "Şeyyad Hamza, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul) 1947, Milli Eğ. Bas. (2. basım), İstanbul 1971, s. 320-323; Mecdu Mansuroğlu, *Drei Gedichte Şeyyad Hamza's*, UAJb, Wiesbaden (1953), s. 78-79; "Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi", *TDAT*, 1956, s. 125-144; "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesinin Tıpkıbasımı", *TDED* VII (ve VIII) /1-2, 1956, s. 108-114; Sadeddin Buluç, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi", *TDED*, 1956, VII /1-2, s. 1-16; Mecdu Mansuroğlu, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi", *Oriens*, X/1 (1957), s. 48-70; Sadeddin Buluç, "Şeyyad Hamza'nın İki Lirik Şiiri", *TDED*, 1963, XII, s. 139-142; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ayyıldız Mtb., Ankara 1978 (2. basım), s. 104-108; Selâhattin Olcay, Ebü'l-Leys Semerkandî, *Tezkiretü'l-Evliya* (Trc.), Ankara Üniv. Bas., 1965, s. 2-3; Ömer Faruk Akün, "Şeyyad" md. *İslâm Ansiklopedisi (IA) C. XI (1968)*, s. 493-497; Sadeddin Buluç, "Şeyyad Hamza" md., *IA, C. XI (1968)*, s. 497-499; "Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi", *TM*, XV, 1968, s. 247-256; Zeynep Korkmaz, *Sadrüddin Şeyhoğlu, Marzuban-nâme Tercümesi*, Ankara Üniv. Bas., Ankara 1973, s. 60; Faruk K. Timurtaş, *Klasik ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri*, Ed. Fk. Mtb., İstanbul 1974, s. 584-586; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri Mesnevileri*, Basılmamış Doç. tezi, Erzurum 1976, s. 415; -?-, "Şeyyad" md., *Türk Ans.*, C. XXX, s. 280-281; Hasibe Mazıoğlu, (Eski) "Türk Edebiyatı" Md., *Türk Ans.*, C. XXXII, (1982), s. 83-84.

³ Necmettin Halil Onan, "Şeyyad Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla", *DTCFD*, VII/4, 1949, s. 529-534.

⁴ Feridun Nafiz Uzluk, "Şeyyad Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla", *DTCFD*, VII/4, 1949, s. 529-534; "Şeyyad Sözü Hakkında Araştırma", *DTCFD*, VII/4, 1949, s. 587-592.

yk. 122^b**velehu eyzan**

1. Müsülmanlar meger âhır zamāndur
Kıyāmet-mi kıpar (bu) ne nişāndur
2. °Alāmetler belürdi dürlü dürlü
Gelün tevbe kılalum ki hemāndur
3. Ecel yağmurı yağdı yire gökden °
Göz açdurmaz n'idelüm bım-i cāndur
4. Ölüm yili kime kim toķunursa
Düşer toprağa nitekim hazāndur
5. Hamı gögi dimez direr bu halkı
Bozular şanasın bir būsitāndur
6. Bugün yitmiş iki millet içinde
Belā vü mişnet ü renc ü kırandur
7. Ecel n'olur ki taķdīr-i ezeldür
Vebā n'olur, kazā-i āsumāndur
8. Kimi oğul diyü yırtar yaķasın
Kimi kardeş diyü āh u fiğāndur
9. Kimi babacuğum diyüben ağlar
Kimi kızcugazından ayrılandur
10. Kimi ata yüzine baķa gitdi
Kimi ana derinde cān virendür
11. °Acab ne otladı bu kızucaķlar
Ki bunlar böyle zārī giriyāndur
12. Narasdacuķlara baba dirürmez.
Ne kıatı yağı bu ne bī-amāndur
13. Öñi yire batar soñi dükenmez
°Acab bu kıāfile ne kārīvāndur
14. Ağaç at başı yok ādem ayaklı
Taşur sinleye bu halkı revāndur
15. Şabāhın sinleye var kim göresin.
Kıyāmet mi kıpar yoķsa tufāndur
16. Ah u derd ü fiğān u zār-ı şasret
Guristān toptolu na'ra-zenāndur
17. Tonatmışlar yigiteükler sinini
Velī tenleri topraķda nihāndur
18. Gelincük(ler) sinin şöyle bezetmiş
Yaşıl kızıl şanasın gülsitāndur
19. Şaru barçın kızıl atlas tutuķlar
Gelincükler sininde sāyebāndur

yk. 123^b

20. Niķāb içindeki yüzler göresin
Tabūt ardınca rüsvā-yı cihāndur
21. Analar kara geymiş atalar gök
Yürekler başlu gözler tolu kandur
22. Kimi güyegücügi hasretinden
Kimi gelincüğinden ayrılındur
23. Şu nerkis gözlü ay yüzlü yigitler
Yañakları gül-ile ergavāndur
24. Qarınca iñi olmuş ol ağızlar
Ki bunlāruñ tudağı la¹ ü kāndur
- yk. 124^a 25. Ol aq yüzlü şirin sözlü yigitler
Guristānda giceler mihmāndur
26. Ol aq tenler döşenüp şöyle yatur
Qara toprak içinde dermeyāndur
27. Kimi rahmat kimi zahmat içinde
Kimi gamgīn kimisi şādumāndur
29. Ne yaz u güz ü kış u guşşası var
Ne bey^c u ne şirā sūd u ziyāndur
30. Ne gözler görklü yüzler hasretinde
Ne gönüllerde milk ü hānumāndur
31. Göresin bir kafa yatur çürümüş
Şorasın şāh-ı Īrān u Turan'dur
32. Renicberler koyun gibi kırılır
Qutuz olup yūriyenler 'avāndur
33. İki pul müstahıqqa virmeyenüñ
Gelüñ yeñ ni'metin kim rāyegāndur
34. Gelüñ Hāqıq'a dönelim iy hālāyık
Ki vaqt-i "کل من علیها فان" dur (5)
35. Melikler zulm-ıla illeri yıkdı
Anuñ için vilāyetler virāndur
- yk. 124^b 36. (Begüñ) yohsula hiç hayrı tokınmaz
Renicber döğmege key pehlevāndur
37. Ne oğlanuñ atasından udı var
Ne qardaş birbirine mihmāndur
38. Şeyih zerrāq müridleri münāfiq
Hacılar hācına hod peşimāndur

⁵ Er-Rahmān Sūresi-26: "(Yer) üzerinde bulunan her canlı fānīdir".

39. İki hemsāye bir maḥle içinde
Bir'öldüğine biri şāzumāndur
40. Zehī devlet anuñ kim bu zamānda
Öliceğ yoldaşı dīn ü imāndur
41. Meger Ḥaḫ'dan ola bize ʿināyet
Zire kim ol Kerīm ü Müsteʿān'dur
42. Öñinüñ evveli yoḫdur ezelden
Şoñi ebed baḫı vü cāvidāndur
43. Anuñ faḫlı keremi ḫullara çoḫ
Bize raḫmat ḫıla ol ne gümāndur
44. Bizi ḫıḫmuñ odına yaḫmaḫıl sen
Ki raḫmatuñ deñizi bī-kerāndur
45. Bu dünyā yapıluban yıḫılursa
Ne aḫıdır aña ne ḫod ziyāndur
- yk. 125^a 46. Bizediydi bu bāḫı bir zamān ol
Bunu bozan girü ol bāḫ-bāndur
47. Bu maḫfil ḫuşların yutdı bu evren
Ki her bir'tütü-i şekker-sitāndur
48. *Yidi yüz kırḫ tokuzında Resül'ün*
Vebā geldi ḫalāyıḫa ʿayāndur
49. Söz idici delim *Şeyyād Hamza*
Senüñ sözüñ ʿalamda dāstāndur
50. Bu ne sözler olur bī-çāre(ler)den
Ki gelür diline böyle asandur⁶

Görüldüğü gibi, elli beyit ihtiva eden bu şiir aruzun hezec bahrinden “mefāʿilün mefāʿilün feʿülün” kalıbı ile yazılmıştır. Hemen her beyitte imâle ve zihaf gibi aruz kusurları göze çarpmaktadır. Ancak, yabancı kelimelerde

⁶ Bu şiirin bulunduğu mecmua, Millî Kütüphane’de 3772 numaraya kayıtlıdır. 13,5 × 19,5 cm. ebadındaki âbâdi taklidi, (kalın, aharlı, kirli, açık samanî renkli, taraklı) kağıda, hareketli nesihle yazılmıştır. Yazı ebadı 10,5 × 14,0 cm. dir. Her sahifede 13 satır mevcuttur. Tâkibesi vardır. Başlıklar iri sülüs ve surh ile yazılmıştır. Yeni yapılmış olan cildin sırtı vişne rengi deri, kapak yüzleri aynı renkte bez kaplıdır. İstinsah tarihi ve müstensihi kayıtlı değildir. Yaprakları da yer yer tamir görmüş olan bu mecmuanın kağıt, hat, mürekkep, dil ve imlâ husûsiyetlerine göre XVI’ncı asrın başlarında istinsah edildiği tahmin olunabilir. Mecmua, Pür (veya Pir) Muhammed’in *Şefâat-nâme*’si (yk. 1a-69a) ile başlar. Şeyyad Hamza adına kayıtlı *Ahvâl-i Kıyâmet* (yk. 69b-80b), *Miʿrâc-nâme* (yk. 80b-101b), *Vefât-ı Hazret-i Resül Aleyhisselâm* (yk. 101b-121a) ile devam eder. Şeyyad Hamza’ya âid olduğuna sandığımız biri noksan (yk. 121a), diğeri tam yk. 121a-122b) iki manzume ve yine Şeyyad Hamza’nın makalemizde tanıttığımız şiiri (yk. 122b- 125a) ile sona erer.

gördüğümüz zihafılar, bu kelimelerin halk dilinde söylendiği şekliyle şiirde kullanılmasından doğduğu için şâiri bir dereceye kadar mâzur görebiliriz (tūfān: tufan, āh: ah, tūrān: turan, vīrān: viran, ĩmān: iman, ʿālem: alam, āsān: asan vs. gibi) Bu zihafılar devrinin ağız hususiyetlerini göstermesi bakımından ayrı bir ehemmiyeti hâiz olmalıdır sanıyoruz. Eserde şeklen kaside, muhtevâ yönünden de mersiye karakteri görüyoruz.

Müstensih, yazma esnasında bâzı son ekleri atlamış, bâzı kelimeleri o gün kullanıldığı şekliyle değil de orijinal imlâsı ile yazmıştır (narasdacuklara: nā-resīdecüklere, ālam: ʿālem, asan: āsān vs. gibi).

Şiir, Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini taşımaktadır. İçinde Arapça ve Farsça'dan geçen pek çok kelime mevcuttur. Bunların ekseriyetini dinî ıstılahlar teşkil eder. Farsça isim ve sıfat tamlamaları fazla değildir.

Şeyyad Hamza kolay yazan, vezne, kafiyeye fazla mukayyed olmayan bir şâirdir. İçinden geldiği gibi, san'at gâyesi olmaksızın yazdığını, şiirin son beytinde ifâde etmektedir:

Bu ne sözler olur bî-çâre(ler)den
Ki gelür diline böyle asandur.

Buna rağmen sâde ve güzel söylenmiş beyitleri de yok değildir. Şiir, dil, ifâde, nazım şekli ve vezin itibarıyla Şeyyad Hamza'nın neşredilen diğer şiirleriyle de uygunluk göstermektedir.

Şâir, diğer perakende şiirlerinde olduğu gibi bunda da ölümün herkes için mukadder, maddî servetin gelip geçici oluşu üzerinde durur. Dünya hayatına değer verilmemesi gerektiğini vurgulayarak Allah'a, dine, imana sarılmayı tavsiye eder.

Metnin tahlilinden, devrin tarihî ve içtimâî hayâtı hakkında da bilgiler elde ediyoruz: Mezarın süslenmesi, mezar taşına ölünün yaşmağının bağlanması, yaşlı anaların kara, babaların mavi giymeleri, mürüvetsiz zenginlerin varlığı, beylerin zulüm ile şehirleri vîran etmesi, gençlerin saygısızlık ve geçimsizliği, şeyhlerin iki yüzlülüğü, müritlerin münafıklığı, komşu hakkının gözetilmemesi bunlar arasındadır.

XIV'üncü asrın ortalarında, Anadolu'da pek çok şâirin bulunduğu yine Şeyyad Hamza bize,

Söz idici delim Şeyyâd Hāmza
Senüñ sözüñ ʿalamda dāstāndur

ifâdesiyle bildirmekte, kendisinin de meşhûr bir sanatkâr olduğunu nakletmektedir.

Rıfki Melûl Meriç, 1934 yılında, Akşehir'de Nasreddin Hoca mezarlığında, Tekke Deresi yönündeki duvara yakın bir yerde Şeyyad Hamza'nın kızı Aslı Hatun'a âit olan mezar taşlarını bulur. Bu taşlardan birincisinde isim, ikincisinde vefat tarihi kayıtlıdır. Her iki taş, yontuluğu, tezyinatı ve hattı bakımından aynı çağın mahsulüdür. Yazılar mermer üzerine Selçuklu sülüsüne benzer noktasız yazı ile yazılmıştır. İsim taşının ön yüzündeki yazılar:

1 şâhib-i hâze'l-kabr
 2 el-merhûmetü'l-magfûr
 3 es-sa'îdü's-şehîd
 4 Aşlı Hâtun binti Şeyyâd Hamza
 (Bkz.: Resim- 1)

Arka yüzündeki yazılar:

1 küllü şey'in seyemût
 2 ve hüve Hayy'un
 3 lâ-yemût
 4 huve'l-Bâkî
 (Bkz.: Resim- 2)

Tarih taşının ön yüzünde:

1 fî târih
 2 sene tis'a
 3 ve erba 'în
 4 ve seb'a mi'e
 (Bkz.: Resim- 3)

Arka yüzünde:

1 lehü'l-ḥükmü
 2 ve ileyhi
 3 terce'un
 (Bkz.: Resim- 4)

yazıları bulunmaktadır⁷.

Mezar kitâbesindeki H. 749 tarihi milâdî 1348 yılına tekabül etmektedir. Taşı bulan Rıfki Melûl Meriç, bu taşlarla ilgili olan ilk yazısında, bu taşların XIII'üncü asırda yaşayan şâir Şeyyad Hamza'nın kızına âidiyetini şu ifadelerle duyurur: "Bu tarih taşının Şeyyad Hamza'nın kızına âit olup olmadığını katiyyetle tâyin etmek mümkün değilse de âit

⁷ Rıfki Melûl Meriç, "Akşehir Türbe ve Mezarları", *TM*, C. V, 1935, s. 179.

olduğunu ancak bir ihtimâl hâlinde kabul etmek de mümkündür”⁸. Rıfki Melûl Meriç’i bu tereddüte sevkeden hususlar, tarih taşı ile isim taşının ayrı ayrı oluşu ve XIII’üncü asırda yaşadığı kabul edilen Şeyyad Hamza’yla kızının arasındaki büyük zaman farkıdır. Nitekim yazar, daha sonra *Türkiyat Mecmuası*’nda neşrettiği yazısında⁹, tarih taşı için de “Aslı Hatun binti Şeyyad Hamza’nın mezarının ayağı ucunda idi. Aslı Hatun’un tarih taşı olduğu iddia edilemez. Mamafih her iki taş da aynı asrın mahsulüdür” diyerek tereddüdünü tekrarlar. Aslında Rıfki Melûl Meriç doğru tahminde bulunmuştu. Onun tahminini doğru bilgi hâline getiren ve bu makalemizde takdim ettiğimiz şiirdeki ifâdeler, tarih ve taştaki kayıtlardır. Delillerimiz şunlardır:

1) Şiirin,

Ecel n’olur ki taqđır-i ezeldür
Vebâ n’olur kazâ-i âsumândur

Yidi yüz kırk toközunda Resûl’üñ
Vebâ geldi halâyıka ‘ayândur

beyitlerinde, şâir iki defâ, vebâ salgınından bahseder. Hele ikinci beyitte bu husus tereddüte mahâl bırakmayacak nitelikte ifâde edilmiştir.

İslâmî inanişâ göre vebâdan ölenler şehit mertebesindedir. Bu husus, sahâbeden Safvan b. Ümeyye’den gelen bir hadis rivâyetinde şöyle ifâde edilir: “Vebâ, boğulma, kolera, yangın ve doğumun sebep olduğu ölümler ümmetim için şehâdetir.”¹⁰ Bir diğer rivâyet de Ebu Hüreyre’den gelir: “... Şühedâ beştir: Tâûndan ölen...”¹¹. Aslı Hatun da çok büyük bir ihtimalle, 749/1348’de vuku bulan taun salgınında ölmüştür. Mezar taşındaki “şehid” ibâresi bunun en kuvvetli işâreti sayılabilir.

2) Şeyyad Hamza’nın şiirinde bildirilen 749 tarihi ile taştaki tarih çakışmaktadır.

3) Şeyyad Hamza’nın şiiri bir mersiye karakteri arz etmektedir.

Bu üç husus, taşın Şeyyad Hamza’nın kızına âdiyetinin kuvvetli delilleridir.

⁸ Rıfki Melûl Meriç, “Şeyyad Hamza’nın Kızına Ait Mezartaşı”, *Taşınar Mecmuası* Afyon, 19 Şubat 1935, S. 28, s. 63.

⁹ Rıfki Melûl Meriç, “Akşehir Türbe ve Mezarları”, ... *TM*, s. 179.

¹⁰ Es-Seyid Ahmed Hâşimî, *Muhtarîl-Ehâdistn*, Terc. A. Akçiçek, Fatih Mtb., İst. 1967, s. 331.

¹¹ Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, C. II. (5. Baskı), Terc. Ahmed Naim, Ank. 1878, s. 613.

Ŗimdi bir baŖka ve asıl önemli olan husûsa dikkatleri çekmek isterim. Ŗeyyad Hamza 1348 yılında henüz hayattadır. Ŗiir yazmaktadır. Bu güne kadar zannedildiği gibi o, XIII'üncü asrın değil, XIV'üncü asrın adamıdır. En iyimsen bir tahminle o, XIII'üncü asrın son çeyreği ile XIV'üncü asrın ilk yarısında yaŖamıŖ olmalıdır diyoruz. Kızının mezar taŖı ve bilhassa yazımızda sunduğumuz Ŗiiri düŖüncemizin doğruluğunun kuvvetli bir delilidir.

Ŗiirin bulunduğu mecmua, edebiyat tarihimiz açasından üç problemi daha ortaya çıkarmaktadır: Birincisi, *Ahvâl-i Kıyâmet* kimindir? Ŗeyyad Hamza'nın mı, Ŗeyyad İsâ'nın mı? İkincisi, Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi, *Letâif*'inde, Ŗeyyad Hamza ile Nasreddin Hoca'yı mûasır olarak gösterir, karŖılıklı olarak konuŖturur. Ŗeyyad Hamza XIV'üncü asırda yaŖadığına göre, niçin Nasreddin Hoca da bu asırda yaŖamıŖ olmasın? Üçüncüsü, Ŗeyyad Hamza, aynı mecmuada yer alan "Vefât-ı Hazret-i Resûl" ile "Mi'râc-nâme"nin de sâhibi midir?. Bu üç problemten ikisini, bugünkü bilgilerimizin ışığı altında, kısmen de olsa aydınlatabiliriz.

Ahvâl-i Kıyâmet kimindir? Ŗeyyad Hamza'nın mı, Ŗeyyad İsâ'nın mı? Ŗeyyad Hamza gibi Ŗeyyad İsâ'yı da bize yeniden tanıtan Fuad Köprülü'dür. *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde, XIII'üncü asırda yazılıp da günümüze intikal edemeyen eserleri sayarken, Ŗâir İbni Yusuf'un verdiği bilgileri mehz göstererek, Ŗeyyad İsâ'nın adını ve *Salsal-nâme* adlı eserinin varlığını duyurur¹². Köprülü, aynı bilgileri "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir BakıŖ" adlı makalesinde tekrarlar¹³. Daha sonra (1982'ye kadar) Ŗeyyad İsâ'dan bahsedenler Köprülü'nün verdiği bilgilerin dıŖına çıkmazlar¹⁴. *Salsal-nâme* isimli eser de henüz ele geçmiŖ değildir.

Ŗeyyad İsâ'nın adını taşıyan bir baŖka kitap, *Ahvâl-i Kıyâmet*, ilk defâ Âmil Çelebioğlu tarafından ilim âlemine tanıtılmıŖ, muhtevâsı hakkında

¹² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1926, s. 289 (Alessio Bombaci'nin bildirdiğine göre İbni Yusuf'un *Salsal-nâme*'si Paris'de Milli Kütüphane'de bir el yazması mecmuanın içinde imiŖ. Bk.: *Histoire Litterature Turque*, Terc. I. Melikoff, Paris 1968, s. 260).

¹³ Fuad Köprülü, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir BakıŖ, (XIII-XIV. asır)", *Yeni Türk Mec.* Ocak 1933, S. 4, s. 277-292.

¹⁴ Vasfı Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ayyıldız Mtb., Ank. 1964, s. 102; Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, TTK Bas., Ank., 1973, s. 128; Zeynep Korkmaz, *Sadru'd-dîn Ŗeyhođlu - Marzubân-nâme Tercümesi*, Ank. Üniv. Bas., Ank. 1973, s. 58; (Farklı görüŖ için bkz.: Metin Akar", Ŗeyyad İsâ Ne Zaman YaŖadı? *Ahvâl-i Kıyâmet* Kimindir?", VI. Millî Türkoloji Kongresi Tebliđi, İst. 1984).

bilgiler verilmiştir ¹⁵. *Ahvâl-i Kıyâmet*'in transkripsiyonlu metnini Cem Dilçin neşretmiştir ¹⁶. Eserin son bölümünde geçen şahıs adları, gerek nâşiri Cem Dilçin ve gerekse diğer araştırmacıların dikkat nazarlarından kaçmış, *Ahvâl-i Kıyâmet* de XIII'üncü asır eserlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu mevzûda tek farklı teşhis Hasibe Mazıoğlu'ya âittir. Bir yazısında: "Şeyyad İsâ'nın yazdığı *Ahvâl-i Kıyâmet* ile elde bulunmayan *Salsalnâme*'si de XIV'üncü yüzyıl eserlerindedir. ... *Ahvâl-i Kıyâmet*'in sonunda şâirin Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin oğlu Âbid Çelebi (739/1338)'den bahsetmiş olması, Şeyyad İsânın yaşadığı yüzyılı kesinlikle belli etmektedir." ¹⁷ der. Biz burada hocamızın verdiği bilgiye küçük bir ilâvede bulunacak, *Ahvâl-i Kıyâmet*'in telif tarihini biraz daha ileriye götüreceğiz ve adı geçen eserin tarafımızdan bulunan yeni bir nüshası hakkında kısa bilgiler vereceğiz.

Ahvâl-i Kıyâmet'in TDK nüshasının son kısmında, cennet ahvâli anlatılırken şu beyitleri görüyoruz:

Havz-ı Kevşer'ün şarâbından 'Alî
Size sâkîlik idiser ol velî
İçe evvel ayağı Sulţân Veled
İçmeyiserdür aşlâ kâfir belîd ¹⁸
Çelebi 'Ârif döniser bülbüle
Cân(1) içinde kılsar gûlgule
Çelebi 'Âbid ile Sulţân Vâcid
Râkş içinde olsar bunlar becid ¹⁹

Metinde, Sultan Veled (24.IV.1226 - 11.XI.1312), Sultan Veled oğlu Ulu Arif Çelebi (7.VI.1272 - 5.XI.1320), Sultan Veled oğlu Şemseddin

¹⁵ Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesneviler*, Basılmamış Doç. lik tezi, Atatürk Üniv. İslâmî Bilimler Fak., Erzurum 1976, s. 23-24.

¹⁶ Cem Dilçin, "III." Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: *Ahvâl-i Kıyâmet*", Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK yay., Ank. Üniv. Bas., Ank. 1978, s. 50-74 vd. Bu makalede pek çok okuma ve vezin hatalarının (meselâ bk.: 15, 24, 45, 50, 51 ... 338, 342, 343 numaralı beyitler) yanısıra "Beş halife" gibi bir gariplik, *Salsal-nâme*'nin H. 643/1243 yılında telif edildiğine dâir ve Köprülü'ye dayandırılan yanlışlıklar vardır. Fuad Köprülü, *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış*'ta, 643 tarihini *Salsal-nâme* için vermemiştir. Cem Dilçin, yanlış anladığı ve aksettirdiği bu bilgi üzerine *Ahvâl-i Kıyâmet*'i tarihlendirmiş, onu XIII'üncü asır eserlerinden saymıştır. Eserin edebî yönden değerlendirilmesi de kanaatimizce doğruluktan uzak hükümler taşımaktadır.

¹⁷ Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatı" (eski) md., *Türk Ans.*, C. XXXII, (1982), s. 89.

¹⁸ Bu mısra Milli Ktp. nüshasından alınmıştır.

¹⁹ *Ahvâl-i Kıyâmet*, TDK Ktp., A. 346, yk. 25 ve A. 142, yk. 192.

Emir Abid Çelebi (öl. 23.VII.1338) ile Sultan Vacid Çelebi (öl. 7.II.1342)'nin adı geçmektedir²⁰. Sultan Vacid Çelebi'nin adı her nasılsa araştırmacıların gözünden kaçmış, eserin telif tarihinin 1342 yılından sonra olması ihtimâli üzerinde durulmamıştır. Kaydihtiyatla, *Ahvâl-i Kıyâmet* 1342 yılı civarında yazılmış olması ihtimâli vardır diyoruz. Kaydihtiyatla diyoruz, çünkü, bu beyitlerde zikredilen isimlerin Sultan Veled dışında kalanları eserin diğer nüshasında bulunmamaktadır²¹. Hâl böyle olunca, bu beyitlerin müstensih ilâvesi olabileceği ihtimâlini de göz önünde bulundurmamak mecburiyetindeyiz.

Bilindiği gibi, TDK kitaplığında *Ahvâl-i Kıyâmet*'in iki nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki A-142 numarada kayıtlı olan mecmuanın içinde yer almaktadır. İkinci nüshası A-346 numaraya kayıtlı olup Dehri Dilçin'in el yazısıdır. Eserin üçüncü nüshası ise Millî Kütüphane'de A. 3772 numarada kayıtlı bulunan ve daha önce sözünü ettiğimiz mecmuanın içinde bulunmaktadır. Beyit sayısı 289'dur.

Baş.: Evvel anı idelüm k'ol Hâk Kâdîm
Sultân oldur saltanatı var aẓîm

Son: ŞEYYAD HAMZA bunlaruñ ile düriş
Hâşr olagör bunlaruñ ile biliş
Hem şalavat vir Resûl'ine anuñ
Tâ cehennemden azâd ola canuñ
Ger şalavatdan añar iseñ anı
Başlaya günâhuñ ol (ol) Ğanî
Yazanı diñleyeni okıyanı
Raḥmetüñle yarlıgağıl yâ Ğanî

Dördüncü nüsha -merhum Sadettin Buluç'un bize bildirdiğine göre Hikmet İlaydın'ın şahsi kitaplığındadır²².

Ahvâl-i Kıyâmet'in Millî Kütüphane'deki nüshası Şeyyad Hamza adına kayıtlıdır. Bu kayıt, eserin Şeyyad İsâ'ya âidiyeti hususunda bizi tereddüde sevketmiştir. *Ahvâl-i Kıyâmet* belki de XIV'üncü asrın velûd şâiri Şeyyad Hamza'ya aittir. Çünkü, Şeyyad İsânın *Salsal-nâme*'sini bildiren İbni Yusuf,

²⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul Mtb., İst. 1953, s. 96-98 ve 152.

²¹ Millî Ktp. nüshası, A. 3772, yk. 8ob.

²² Bu nüshanın çok muahhar olduğunu, 80-90 beyit civarında bulunduğunu da işittik, orijinalini göremedik.

onun *Ahvâl-i Kıyâmet*'inden bahsetmiyor. Elde mevcut, güvenebileceğimiz iki nüshadan biri de eseri Şeyyad Hamza'ya mal etmektedir. Eserin telif edildiği tarihlerde Şeyyad Hamza'nın hayatta olduğu kesinlikle bilinmektedir. Şiirin üslûbu, tahkiye tarzı, dili, vezni ve kafiye kelimeleri vs. gibi hususları da Şeyyad Hamza'nın diğer eserleri ile mutabakat arz etmektedir.

Kütüphanelerimizde *Ahvâl-i Kıyâmet*, *Der Beyân-ı Ahvâl-i Kıyâmet*, *Dâstân-ı Ahvâl-i Kıyâmet*, *Kıyâmet-nâme*, *Ahvâl-i Ahiret* vs. gibi isimler taşıyan Türkçe, Arapça, manzum ve mensur eserler mevcuttur. Ancak bunların tamamı incelendikten, elimizdeki *Ahvâl-i Kıyâmet* ile alâkalı olup olmadıkları ile eserin gerçek müellifi tesbit edildikten sonra mevzua tam bir vuzuh getirilebilir sanıyoruz. Buna rağmen, şimdilik, *Ahvâl-i Kıyâmet*'in Şeyyad Hamza'ya âidiyetini kuvvetli bir ihtimâl olarak ileri sürebiliriz.

Mecmuada *Ahvâl-i Kıyâmet*'i, "Mi'râc-nâme" ile "Vefât-ı Hazret-i Resûl Aleyhisselâm" mesnevileri tâkip eder. Bunların arkasında yer alan iki şiirden sonra "velehu eyzan" denilerek son şiir yazılmıştır. Velehu eyzan ifadesine, başta ve sonda Şeyyad Hamza'ya âit eserler bulunmasına bakarak bu iki mesnevinini de şâirimize âit olduğunu tahmin ediyoruz. Ancak bu tahminin başka vesikalarla ve nüshalarla doğrulanmasının da şart olduğunu ifâde etmek isteriz. *Mi'râc-nâme*'nin Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan ikinci nüshası da müellifin ismini bulundurmadığından ²³ şimdilik kesin bir kanaat ileri sürmek imkânında mahrum bulunuyoruz.

²³ Blochet, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, C. II, nr. 257'de tavsifi yapılan nüsha.

II

Şeyyad Hamza'nın XIV'üncü asır şâirlerinden olduğuna dâir tezimiz, 26-30 Eylül 1983 tarihinde İstanbul'da yapılan V'inci Millî Türkoloji Kongresi'nde sunduğumuz tebliğ ile kabul görmüştü. Bir önceki makalemizde şâirin yeni bulunmuş elli beyitlik şiirini sunmuştuk. Bu defa iki şiiri daha ilim âlemine takdim edilmektedir. Şiirler Millî Kütüphanesi'de bulunan 3772 numaralı mecmuanın içinde yer almaktadır¹.

İlk şiir dört beyitlidir. Metnin baş tarafını; hâvî yaprak (veya yapraklar) kopmuş ve kaybolmuş olduğundan, şiirin tam beyit sayısı ve muhtevâsı hakkında fazla bilgi elde edemiyoruz. Eldeki beyitlerde de şâir, muhtemelen 749/1348'de Akşehir'de vukû bulun vebâ salgınıyla doğan acıları, elemeleri terennüm etmektedir. Gerek ilk şiirinden ve gerekse ikinci şiirinden anladığımız göre Şeyyad Hamza'nın Aslı Hatun'dan başka çocukları olmuş ve vebâ salgınında ölmüşlerdir. Şiirin metni:

- yk. 121^a
1. Ne yavlağ ata anaya bakarsuz
Muşibet odına mazmûm oğullar
 2. Oğullar derdünüz yavlağ katıdur
Firâkuñuz tağunuñ (?) âfetidür²
 3. Kani ol giceler dizin çöküben
Oğuyan karşuna Kur'ân oğullar
 4. Atalaruñuzuñ yaşın esirgeñ
Analar cigerin başın esirgen

İkinci şiir on altı beyitlidir. Muhtevâ itibariyle ilk şiirin devamı mâhiyetindedir. Bu şiirde de Şeyyad Hamza, kaybettiği çocuklarının acısını anlatmaktadır:

velehu eyzan

- yk. 121^a
1. Yüzi mağbün giden hasret kuzılar
Bu derde bulmayan şerbet kuzılar

¹ Nüsha tavsifi için bir önceki makalemizdeki 6 numaralı dipnota bakınız.

² *tağü* kelimesinin yazılışı yanlış. *Ṭamu* olması lâzım. Zira ikinci şiirin yedinci beyitinde de bu kelime. *Ṭamu* olarak yazılmıştır.

2. Bir uğurdan bizi odlara yakmañ
 3. Koyuban eylemeñ hicrân kızılar³
 3. Mecel komaz size ecel kazâsı
 4. Kırar komaz bugün mühlet kızılar
 4. Olar kim görmedi sizüñ aciñuz
 5. Degül midür aña devlet kızılar
 5. Bize hicrûñüz odı Tamu oldı
 6. Sizüñ yirüñüz Cennet'dür kızılar⁴
 6. Ümizümüz budur sizden ki yarın
 7. Bize siz idesiz şefkat kızılar
 yk. 122^b 7. Kızılar oduñuz yavlağ katıdur
 8. Firâkuñuz Tamu'nuñ âfetidür
 8. Gelüñ oğul yavı kılan kişiler
 9. Oğuluñ derdini bilen kişiler
 9. Bizüm-le ağlasun gelsün yıkılsun
 10. Bu derde mübtelâ olan kişiler
 10. Oğul kızuñ firâğınuñ oğına
 11. Cigeri pârelü olan kişiler
 11. Öñinde inileyüp zâri zâri
 12. Yetip oğlancuğı ölen kişiler
 12. Bular ol bi-çâre bülbül firâkın
 13. Elinde gülleri şolan kişiler
 13. Niçün gözlerinüñ yaşı dükenmez
 14. Cigeri od-ıla yanan kişiler
 14. Heman sâ'at kara toprağa kodı
 15. Sizi bin cehd-ile bulan kişiler
 15. Bu derde dirigâ dermân irişmez
 Bu rence hikmet-i Loğmân irişmez

Her iki şiir dikkatle okunursa, hem birbirinin devâmı, hem de bu beyitlerin terkiib-i bent tarzında yazılan bir mersiye'nin bâzı bölümleri olduğu kanâati uyanmaktadır. Zirâ, ilk şiirin ikinci beyti ile, ikinci şiirin yedinci ve on beşinci beyteri âdeta bir terkiib-i bentin vâsıta beyitleri gibidir. Bu mevzûda kesin bir hüküm verebilmek için şiirin tam ve yeni bir nüshasının bulunmasını beklememiz gerekecektir.

İlim âlemine ilk defâ tarafımızdan tanıtılan bu şiirlerle birlikte Şeyyad Hamza'nın bilinen şiirlerinin beyit sayısı (Mi'râc-nâme, Vefât-ı Hazret-i Resûl ve Ahvâl-i Kıyâmet hariç) 1769'u bulmaktadır. Bu sayı onun, asrının ihmâl edilemeyecek bir şâiri olduğunun da bir ifâdesidir sanırız.

³ *hicrân* kelimesi *hicret* olmalı.

⁴ Bu mısra "Yiriñüzdür sizin Cennet kızılar" olmalı.